

De stad en gezondheid:

Over de moderne ervaring, urbane leefstijlen
en (on)gezonde voedselconsumptie

Erik de Bakker, Anima Ruissen

Structuur

- Inleiding: steden en voedsel-issues
- 1. Steden en de moderne ervaring
 - Historische ontwikkeling
 - Wat is een stad? Wat is modern?
 - De stad als moderne ervaring
 - Visies op de inrichting van steden
- 2. Urbane leefstijlen en gezondheid
 - Ontwikkeling naoorlogse consumptie
 - Obesogene samenleving
 - De gezondheidsepidemie
 - Verschillende voedselbenaderingen
- Concluderend/samenvattend

Inleiding: voedsel en de stad is actueel

Een groeiende groep stedelijke consumenten richt zich op verantwoord (samen) eten, streekproducten en gezondheid.

■ Proeftuin Amsterdam: ‘niet eerder in onze geschiedenis was het aanbod van voedsel zo omvangrijk, divers en van hoge kwaliteit’

- Gezonder en duurzamer eten in de metropoolregio Amsterdam. Meer mogelijkheden om van de producten en diensten van plattelandsondernemers te kunnen genieten. Doel: een regionale en integrale voedselstrategie voor de Metropoolregio Amsterdam (MRA).
- Een focus op gezonde voeding die toegankelijk en betaalbaar is, past bij de (culturele) identiteit(en) van de consumenten en met aandacht wordt bereid en gegeten.
- Regionaal eten biedt tal van kansen om mensen uit de MRA over de herkomst en de productiewijze van het product te leren en het ze te laten beleven. Relatie stad-platteland

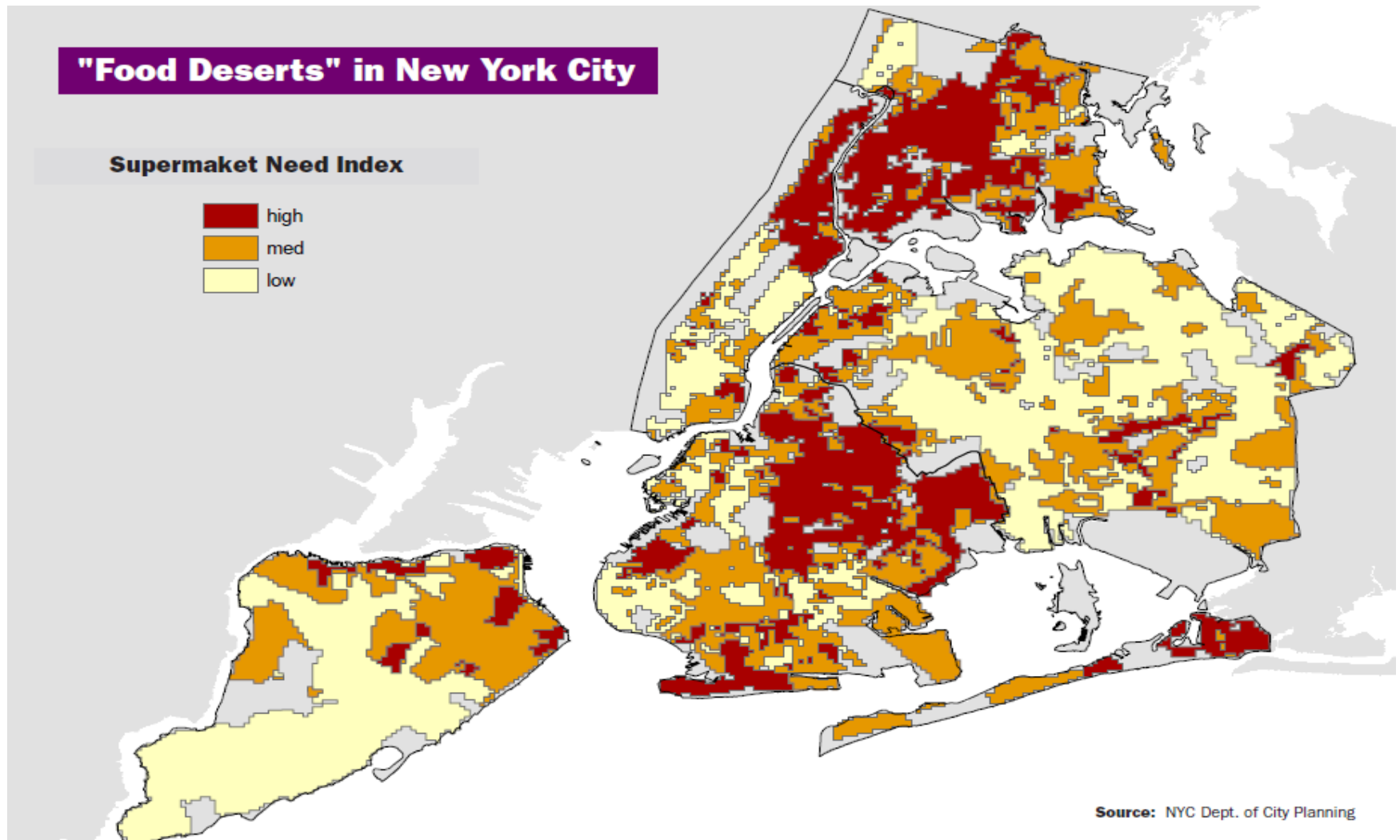
■ Voedsel als ingang naar sociale cohesie:

- Initiatieven als Foodnight (Javastraat) laten kennismaken met andere keukens + duurzaamheid en gezondheid
- Resto van Harte (samenbrengen alle mensen uit verschillende bevolkingslagen)
- Tafeltje delen (tegen eenzaamheid)

Van kasplantje naar krachtbron?

Levensvatbaar of linkse hobby?

Ook internationaal: New York - Food Works

En bijvoorbeeld ook: Toronto's Food Charter

Food security

- means no-one in the city goes to bed hungry
- makes the city more affordable
- means every child gets a head start
- saves on medical care
- means more local jobs
- Is environmentally friendly
- Reduces traffic pollution
- Is good business
- Means waste not, want not
- Is neighbourly

DEEL 1. Steden en de moderne ervaring

- Historische ontwikkeling: steden en voedsel
- Wat is een stad?
- Wat is modern?
- De stad als moderne ervaring
- Visies op de inrichting van de stad
 - Functioneel (Corbusier en Howard)
 - Organisch (Jacobs/Gadet)

Historische ontwikkeling: steden en voedsel

Carolyn Steel – De hongerige stad

- Steden konden alleen floreren dankzij voedseloverschotten (vgl. oudste beschavingen in ‘De vruchtbare sikkel’)
- In de pre-industriële Middeleeuwen: nog altijd veel sociale banden tussen stad en platteland
- Met opkomst agro-industriële productiewijzen zien we deze sociale banden verslappen: toenemende kloof tussen stedelijke burgers en plattelanders (herkomst voedsel raakt meer op afstand)
- Voor aanleg spoorwegen: aanvoer van het voedsel naar de stad (logistiek) was het grootste probleem
- Opkomst mega-steden. Voeden van dergelijke steden is een gigantische onderneming. (Bv. Londen: 30 miljoen maaltijden per dag)
- Opgave voor de toekomst: duurzame voedselvoorziening voor een mondiale bevolking die in toenemende mate urbaniseert

grootschaligheid versus kleinschaligheid

Effecten van moderne voedselindustrie

- Herkomst ver weg
- Lange productieketen, vaak niet transparant
- Massaproductie en anonimiteit
- Milieubelastend

Kenmerken urbane voedselinitiatieven

- Herkomst dichtbij
- Streven naar meer transparantie
- Ambachtelijkheid en authenticiteit
- Milieuvriendelijk

Wat is een stad? Eenduidige definitie is lastig

Lin & Mele (Park, Wirth, Sassen); Gadet; Massey

- Historische stadsrechten en bestuurlijke gemeentegrenzen geven geen duidelijkheid over de stad als sociaal-economisch en cultureel fenomeen (of over verbreiding urbane leefstijlen)
- ‘Relatief grote, compacte, en langdurige nederzetting van sociaal heterogene individuen’ (Louis Wirth)
- ‘Mozaiek van sociale werelden’ (Robert Park)
- Afhankelijk van beleving en perspectief: ‘Almere is geen stad!’
- Sinds eind vorige eeuw: begrip ‘global city’ – steden als commandocentra in de wereldeconomie, als dragers van de moderne kenniseconomie en de nieuwe ‘creatieve klasse’

‘Wat is modern? ‘Al het vaststaande vervluchtigt’

A. Giddens, M. Berman, P. Gay

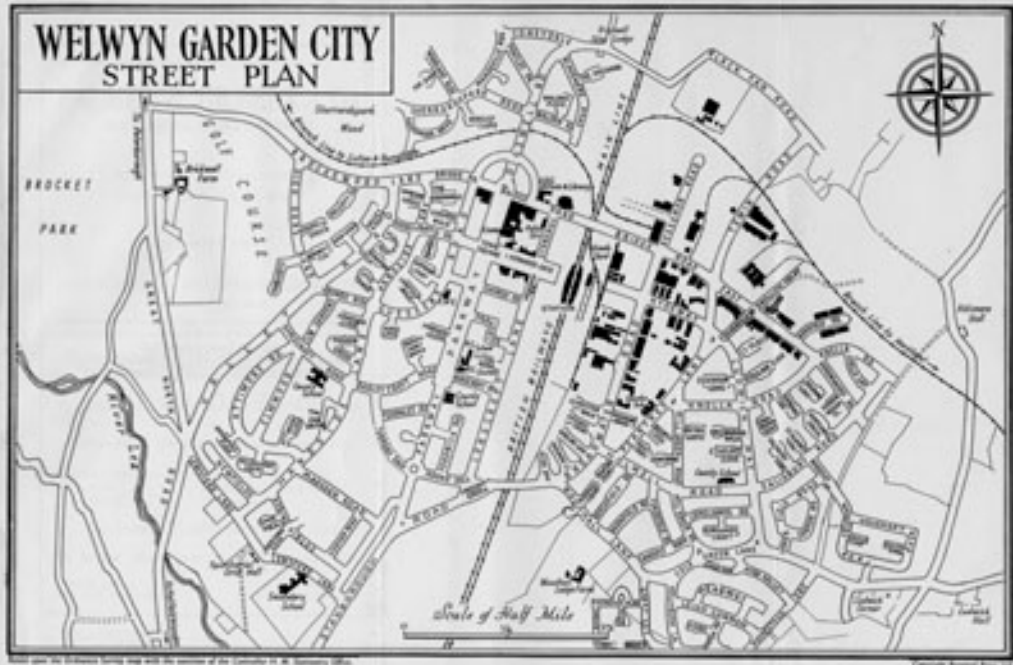
- Moderniteit is ‘de opkomst van bepaalde sociale leefstijlen en organisatievormen in Europa vanaf de 17^e eeuw, die vervolgens min of meer de gehele wereld hebben beïnvloed.’ (Giddens)
 - Modernisering (sociaal-economisch gezien) = industrialisering, wetenschap praktisch vertaald in technologie, enorme stedelijke groei (samengaand met sociale ontwrichting), massacommunicatie en sociale (arbeiders)bewegingen, machtige natiestaten, bureaucratische organisatievormen en een alsmaar uitdijende, fluctuerende wereldmarkt.
 - Modernisme (in culturele zin) = voortdurende drang tot vernieuwing en individuele expressie, confrontatie met heilige huisjes, zelfonderzoek en kritiek, enorme prestaties op het vlak van hogere cultuur (‘kunst omwille van de kunst’) en groeiende massaconsumptie van (diverse) cultuur.
- ‘To be modern is to live a life of paradox and contradiction’ (Berman) - de moderne metropool is hiervoor exemplarisch

De stad als moderne ervaring – een januskop

- Blasé-gevoel versus kosmopolitisme (Simmel)
 - Moderne stedeling moet autonomie/individualiteit overeind houden temidden van overwelmende hoeveelheid gebeurtenissen en impressies
 - Recent psychologisch-neuraal onderzoek: stedelijke omgeving beïnvloedt hersenstructuur, meer gevoeligheid voor prikkels die sociale stress kunnen oproepen (Lederbogen et al.)
- Problemen sociale cohesie versus bloei gemeenschappen
 - Problemen van anomie (normvervaging), ... maar ook: de stad als broeikas van nieuwe subculturen, gemeenschappen en leefstijlen (Gans)
- Stad is een plaats/ruimte van vele mogelijkheden, maar ook een arena van publieke en private belangen.
- Steden zijn een voedingsbodem voor McDonaldisering, en in zekere zin ook voor **ongezonde consumptiepatronen.**

Zie hierna deel 2

408 DRANCY — Les Premiers Grands-Ciel de la Région Parisienne

Visies op inrichting steden: 2 stromingen

Berman, Gay, Wagenaar, Jacobs, Gadet

I. Functioneel denken: *planning/engineering*

- Wonen, werken, verkeer, recreatie opgevat als gescheiden functies (reactie op 'wanordelijke' 19e eeuwse metropolen)
 - Tuinstad van Ebenezer Howard: satellietsteden/wijken die voordelen van de stad en platteland combineren. Vb. Slotermeer, Geuzenveld (westelijke tuinsteden van Amsterdam).
 - Le Corbusier : 'een huis is een machine om in te wonen'. Standaardisering en rationele structuren. Vb: Bijlmermeer.

II. Organisch denken: *urban fabric*

- Verweving van diverse functies, kleinmazige stratenpatronen, veelzijdig gebruik openbare ruimte: zgn. chaotische stad is een dynamisch 'orgaan' van interactie (reactie op functionele visie)
 - Jane Jacobs: stad is 'georganiseerde complexiteit'. Vitaliteit van elke stad(swijk) is afhankelijk van fijnzinnig netwerk van sociale relaties.

DEEL 2. Urbane leefstijlen en gezondheid

- Ontwikkeling naoorlogse consumptie
- Obesogene samenleving
- De gezondheidsepidemie
- Verschillende voedselbenaderingen

Ontwikkeling naoorlogse consumptie

Van Otterloo, Jobse-Van Putten, Technologie in Nederland in 20^e eeuw

- Algemene overname stedelijke maaltijdpatronen in 20^e eeuw
- Voedselzekerheid na Tweede Wereldoorlog belangrijk issue. Productie met name gericht op bulkproductie
- In jaren '50 en '60 toenemende welvaart, voedselconsumptie raakt in stroomversnelling:
 - Supermarkten raken wijd verbreid, verdringen traditionele kruidenier
 - Koelkasten doen in steeds meer huishoudens hun intrede
 - Toenemende consumptie van vlees (welvaartsindicator)
- In laatste kwart van 20^e eeuw komt er allengs meer aandacht voor andere waarden dan voedselzekerheid:
 - Kwaliteit/ambachtelijkheid
 - Dierenwelzijn, milieu en natuur
 - Fair trade/Noord-Zuid-verhouding,

Maar ook: GEZONDHEID

Obesitas en overgewicht

Dagevos en Munnichs

- Wereldwijde trend van 'globesitas': 1,6 miljard volwassenen te dik, waarvan 400 miljoen mensen obees
- Ook in Nederland trend van overgewicht: verdubbeling van het aantal mensen met ernstig overgewicht ten opzichte van 25 jaar geleden (Nederland behoort tot middenmoot in Europa).
- Maatschappelijke context van overgewicht:
 - Verleiding reclame met veel calorierijke producten, denk met name aan hoog-calorische gemaksvoeding en suikerhoudende frisdranken
 - Minder fysiek belastend werk, opkomst dienstverlenende economie
 - Veel belang gehecht aan de 'voedselkeuzevrijheid' van de consument
 - Toenemend 'graasgedrag' en aanbod van fast food (in publieke ruimte)
- Dit zijn karakteristieke elementen van urbane leefstijlen die zich om meerdere redenen moeilijk laten doorbreken

Waarom 'dikmakende' leefstijlen zich moeilijk laten doorbreken

Dagevos en Munnichs

- Nauwelijks te ontsnappen aan het vele aanbod van eten (in trein- en pompstations, pretparken en dierentuinen, warenhuizen en musea, leisure-centra en ziekenhuizen, stadions en scholen).
- Het verkrijgbare pakket aan voedingsmiddelen blinkt vaak uit door een overdaad aan suiker, vet of zout.
- Grote sommen geld voor voedselreclames verhouden zich ongunstig tot een omslag naar een 'matige' eetcultuur
- Grote concurrentiedruk en smalle marges (Wet van Engel)
- Gezamenlijke inzet nodig van maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en de overheid; dit is verre van eenvoudig om te realiseren

De gezondheidsepidemie: een nuance

Polder, Kooiker en Van der Lucht (2012)

- Nederland wordt zowel gezonder als zieker
 - Onze gemiddelde leeftijdsverwachting was nog nooit zo hoog
 - We leven langer, en daarom krijgen we ook meer aandoeningen
- Wat gezien wordt als een gezonde leefstijl, wordt sterk bepaald door maatschappelijke normen en percepties.
- Wat is gezond leven eigenlijk?
- Waak voor medicalisering en stigmatisering, ook bij voedselconsumptie: leefstijl is geen ziekte
- Tegenstrijdige berichten en betutteling (VS: *Heart Attack Grill*)
- ‘Vind de balans tussen leven voor je gezondheid en gezondheid om te leven’

Verschillende voedselbenaderingen:

leefstijlen in relatie tot voedsel

Lang, Barling en Caraher (2009)

Volgens Lang et al. (2009) zijn er drie type benaderingen/wereldbeelden ten aanzien van voeding en gezondheid te onderscheiden:

- Levenswetenschappelijk (life science nutrition)
- Sociaal (social nutrition)
- Ecologisch (eco-nutrition)

Levenswetenschappelijk (life science nutrition)

- Mensen met een levenswetenschappelijke voedingsstijl geloven in gezondheidsoplossingen vanuit de chemische en biologische wetenschap.
- Zij vertrouwen op de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek naar de complexe interacties tussen voeding en fysiologie
- Ook hebben zij in het algemeen vertrouwen in nieuwe technologieën; zij geloven in de maakbaarheid van gezondheid, gemak en genot.
- Ze zien eten over het algemeen als middel om gezond te zijn, hun voedselkeuze wordt sterk bepaald door de perceptie van gezondheidseffecten van een voedingsmiddel.

Sociaal (social nutrition)

- Mensen die denken vanuit een sociale voedingsstijl zien voedsel daarentegen als een belangrijke symbolische spil van samen-zijn, een moment van interactie met dierbaren, een uiting van culturele geschiedenis.
- Mensen met de sociale benadering zijn bezig met eten ter versterking van het geluksgevoel door de sociale en culturele verbinding tijdens het samen zoeken, bereiden en eten van eten.
- Hun voedselkeuze wordt sterk bepaald door tradities, afkomst van het voedsel, bereidingswijze en sociale gevolgen.
- Zij zien voedsel als recht en keuren globale voedselsystemen die bepaalde groepen benadelen af.

Ecologisch (eco-nutrition)

- Mensen met een ecologische voedingsstijl ten slotte geloven dat ecologie, milieu, natuur en energie, de balans tussen mens en natuur kunnen verbeteren.
- Technologische vernieuwing van voedsel wordt door deze groep vaak sceptisch ontvangen omdat zij het als verstoring van het natuurlijke evenwicht en daarom als risico zien.
- Zij zien voedsel als onderdeel van de 'cycle of life'; voedsel is een onderdeel uit de natuur waar we met respect mee moeten omgaan.
- De mens heeft de ethische plicht verantwoordelijk en respectvol met andere levensvormen en cycli om hoort te gaan.

Punt van kritiek op deze voedselvisies die (veelal in gemengde vorm) bij consumenten zijn aan te treffen

Zij hebben minder aandacht voor de grote groep van voedselconsumenten die zijn te betitelen als passief of fatalistisch, vasthoudend aan oude patronen en sceptisch jegens verandering, niet zelden wantrouwig jegens politieke instituties en gezaghebbende instanties.

Conclusie/samenvattend

- De toekomstige voedselvoorziening voor steden staat voor een grote uitdaging gezien de mondiale trend van urbanisering
- Stedelijke leefstijlen zijn steeds meer algemeen geworden en (ook) voedingsbodem voor ongezonde consumptiepatronen
- In verschillende perspectieven op de stad en (urbane) leefstijlen treden verwante visies naar voren waarin meer 'functioneel/planmatig' dan wel meer 'organisch/ ecologisch' wordt gedacht:

	FUNCTIONEEL/PLANMATIG	ORGANISCH/ECOLOGISCH
Bebouwing en inrichting van steden	- <i>Tuinstiteden</i> (Ebenezer Howard) - <i>Standaardisering en rationele structuur</i> (Le Corbusier)	- <i>Urban fabric: stedelijk leven is 'georganiseerde complexiteit'</i> (Jane Jacobs)
Leefstijlen van consumenten	- <i>Levenswetenschappelijke voedselbenadering</i>	- <i>Sociale voedselbenadering</i> - <i>Eco-voedselbenadering</i>

Vragen?

© Wageningen UR

